

**105 YEARS OF SCIENTIFIC ACTIVITY OF KYIV SCIENTIFIC RESEARCH
INSTITUTE OF FORENSIC EXPERTISE**

**A. Ishchenko
V. Koloniuk
V. Yusupov**

Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise conducted research aimed at improving the legal regulation of forensic expertise, solving general theoretical, organizational, psychological and preventive issues of forensic expert activity, studying the properties and features of research objects, developing new methods of research and expert techniques. During 105 years of its activity, the expert institution carried out research work that formed the basis for various types of examinations and methods of their conduct, they became a significant contribution to the development of theoretical problems of forensic expertise, its conceptual apparatus, logic and psychology of expert research, etc.

This, along with representatives of other scientific and expert schools, laid the foundations for the allocation of a separate branch of legal knowledge – forensic expert studies. Thus, the forensic specialists of Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise made a significant contribution to the development of the scientific foundations of forensic expert studies, the introduction of new methods of investigation of evidence, the formation of a young generation of forensic experts into expert practice.

УДК 343.98

**Н. І. Клименко
доктор юридичних наук, професор**

Європейський Університет

**ПОНЯТТЯ ТА МІСЦЕ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ
В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ НАУК, ЇЇ ЗАВДАННЯ**

У статті розглядаються поняття загальної теорії судової експертології, умови, що сприяли її створенню, місце судової експертології в системі юридичних наук, обсяг її предмета, питання взаємодії і взаємовідносин науки криміналістики і судової експертології. Визначено форми використання норм міжнародного права в регулюванні відносин в галузі експертизи, їх вдосконалення. Наводиться система і структура загальної теорії експертології та її завдання.

Ключові слова: *судова експертологія, теорія, завдання, структура, методи, судова експертиза.*

Судова експертологія як наука покликана вивчати закономірності і методологію формування і розвитку судових експертиз, закономірності дослідження об'єктів на основі спеціальних знань,

трансформованих на основі галузевих наук у систему наукових методів, методик та прийомів вирішення експертних задач у межах правової регламентації. Судова експертологія є спеціальною прикладною юридичною наукою, яка є за своїм походженням і загальним об'єктом дослідження (злочинна діяльність) відноситься до циклу кримінально-правових наук.

Окремі статті Кримінального процесуального, Цивільно-процесуального, Адміністративного, Господарського, Митного та ін. кодексів України, Закон України «Про судову експертизу» 1994 року і конституційне підтвердження (ст. 92 п. 14 Конституції України) законодавчого забезпечення судової експертизи є правовими основами подальшого розвитку правових та організаційно-управлінських напрямів судової експертології.

Не зважаючи на народження судової експертології ще в 70-х роках ХХ ст., окремі вчені-криміналісти, на жаль, негативно до неї ставляться. Так, В. Колдін вважає, що криміналістичні експертні методики і технології є невід'ємною частиною науки криміналістики і елементом криміналістичної діяльності оперативних співробітників, слідчих, прокурорів. В. Гончаренко також вважає криміналістичну експертизу невід'ємною частиною криміналістичної техніки, однак відзначає особливості її використання слідчим та експертом-криміналістом (в процесуальному, технічному і методичному аспектах). Навіть ті криміналісти, які вже визнали створення судової експертології і внесли свій внесок у розробку її теорії (Р. Белкін, Т. Авер'янова, Ю. Корухов) [3, 4, 7], продовжують включати криміналістичну експертизу та судову експертологію («загальну теорію судової експертизи») до складу науки криміналістики. Для того, щоб чітко розмежувати вказані науки, необхідно осмислити ґенезу нової науки судової експертології і чітко розмежувати функції криміналістики і судової експертизи.

Що стосується природи науки судової експертології, то вченими-криміналістами також висловлюються різні думки. Так, О. Р. Шляхов вважає, що судова експертологія не є юридичною прикладною наукою, ані природньою, ані технічною, але повинна стояти на межі між ними, бути «суміжною» наукою [1]. В. Д. Арсеньєв розглядає науку про судову експертизу з позиції теорії судових доказів. Т. В. Авер'янова та Ю. Г. Корухов вважають її наукою подвійної природи: юридичною – за предметом і об'єктами пізнання, частково за функціями та джерелами формування, та природничо-технічною – за іншими критеріями. С. В. Бичкова і Р. С. Белкін відносять загальну теорію судової експертизи за її змістом, спрямованості та соціальному призначенню до юридичних наук та вважають її комплексною інтегральною наукою міждисциплінарних галузей знань [2, 3, 7].

А. І. Вінберг та Н. Т. Малаховська визначають судову експертологію як галузь юридичної науки, що вивчає закономірності, методологію та процес формування і розвитку наукових основ судових експертиз, а також дослідження їх об'єктів. Ми поділяємо думку Сегая М.Я. про те, що природа знань кожної науки визначається виключно її предметом, як частиною об'єктивної дійсності, яку вивчає конкретна наука. Використання знань інших наук (фізики, хімії, біології, математики та ін.) не змінює їх предмету, ці знання лише пристосовуються для вирішення задач цієї науки, що адресовані експертній практиці. Судова експертологія трансформує ці знання в юридичні, за допомогою яких оптимізується використання спеціальних знань у судочинстві [6].

Висловлена в літературі думка (Р. С. Бєлкін) про те, що криміналістика є для судової експертології звичайною обґрунтовуючою наукою (нарівні з фізикою, хімією, біологією), видається досить спірною [3]. Не можна не враховувати такої суттєвої обставини, що криміналістику треба визнати дійсно «материнською» наукою, в лоні якої зароджувалась експертологія і від якої вона врешті-решт відокремилася. Судова експертологія не тільки зберігає «родимі плями» криміналістики, а й впливає на діалектику розвитку предмета криміналістики та змісту її наукових галузей (криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і криміналістичної методики). Зокрема, потребує уточнення усталений погляд на єдність криміналістичної техніки для слідчого і експерта. Перша призначена для збирання «слідової інформації», друга – для поглибленого її дослідження на основі спеціальних знань з метою перетворення на доказову інформацію. Різні цілі забезпечуються і різними за змістом засобами. Точніше ставити питання про взаємодію, «стикування» двох, хоча і тісно пов'язаних, але ж самостійних галузей науково-технічних засобів, обслуговуючих правосуддя.

На базі криміналістичних теорій ідентифікації і розпізнавання, наукові засади яких закладено С. М. Потаповим, теорії ситуаційного аналізу (Б. М. Комаринець, Г. Л. Грановський) сформувались теорії, методи і методики судово-експертної ідентифікації, діагностики та ситуалогії, які істотно відрізняються від слідчих методів ототожнювання, розпізнавання, ситуаційного аналізу обставин злочину [10].

Тактика призначення експертизи за змістом не збігається з поняттям тактики проведення експертизи. Зовсім інший зміст містить у собі використання спеціальних знань слідчим у криміналістичній методикі розслідування окремих категорій злочинів і методики використання спеціальних знань експертом, який професійно «обслуговує» конкретні види злочинів (судовий медик, експерт-автотехнік тощо). Фахові знання слідчого і спеціальні знання експерта з приводу криміналістичної характеристики злочину і методики

включення цих знань кожним у свою професійну діяльність мають деякі спільні, але ж істотно відмінні ознаки.

Названі проблеми потребують спільного вирішення (в плані взаємодії і розмежування) науками криміналістики і судової експертології.

Професор С. М. Потапов є засновником методологічних засад вітчизняної криміналістики, розробником теорії криміналістичної ідентифікації, принципів, видів та форм її застосування. Сьогодні важливого значення набувають погляди вченого на сутність криміналістики, її предмет, історію, значення для роботи слідчих і судових органів [1].

Криміналістика – це наука, яка дійсно перебуває на передньому краї боротьби зі злочинністю. Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень пропонує оперативно-розшуковим працівникам, слідчим, експертам, суддям науково обґрунтовані і перевірені практикою засоби, прийоми та методи розкриття злочинів, розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Криміналістика привертає до себе увагу, перш за все, тим, що вона допомагає встановити істину, проникнути у невідоме, таємне. Не можна не погодитися з С. М. Потаповим, на думку якого процес розкриття і розслідування злочинів має ґрунтуватися на наукових засадах. У цьому відношенні криміналістику він називає точною наукою [1].

Окремі рекомендації криміналістичного характеру відомі здавна. Вони зустрічаються і в законодавчих пам'ятках. Історія криміналістичних знань розпочинається із виникнення перших типів держави і права, коли встановлювались певні правила поведінки, звичаї і закони. Поява перших порушників законів викликала необхідність уведення спеціальних правил і методів щодо розкриття і розслідування злочинів, встановлення злочинців, з'являються перші чиновники, які повинні були розкривати окремі види злочинів, встановлювати істину (наприклад, Давній Єгипет – чиновники-писці, нубійські негри та ін.; Давній Вавилон – писці та судді). Правові документи (Закони царя Хамурапі, Артхашастра, Книга законів та ін.) містили деякі рекомендації криміналістичного характеру щодо збирання, дослідження та оцінки доказів судом. Але такі рекомендації мали окремий, розрізнений характер і були пов'язані з певними клятвами, випробуванням вогнем, каліченням та клеймінням засуджених.

Криміналістичні знання формувалися в межах процесу (процедури), який був притаманний суспільству (наприклад, інквізиційний процес був пов'язаний з одержанням зізнання від допитуваного за допомогою будь-яких засобів). Безумовно, що поява криміналістичних засобів, прийомів і методів пов'язана з відправленням правосуддя, розвитком слідчої, розшукової та експертної практики.

Зародження криміналістики як системи знань пов'язане з соціальним замовленням держави і суспільства науці розробити нові

засоби і методи розкриття і розслідування злочинів в умовах появи професійної і організованої злочинності. Історично криміналістика зародилася в надрах кримінально-процесуальної науки і тому тісно пов'язана з теорією доказів.

Проте в сучасний період значення науки криміналістики збільшилось, тому що вона обслуговує різні види юридичної практики, тобто юридичний процес в цілому.

Інакше упорядкував структуру судової експертології М. Я. Сегай. Виходячи з того, що до системи науки судової експертології входять концептуальні основи судово-експертної діяльності в цілому і особливості їх використання різними судово-експертними галузями знань, він виокремив у судовій експертології наступні розділи:

I. Загальна частина:

1. Предмет і система судової експертології.
2. Правові основи судово-експертної діяльності.
3. Методологічні основи судово-експертної діяльності.
4. Науково-організаційні основи судово-експертної діяльності.

II. Особлива частина. Особливості використання концептуальних основ судово-експертної діяльності різними судово-експертними галузями знань:

1. Криміналістичною галуззю судово-експертного знання.
2. Технічними галузями судово-експертного знання.
3. Економічними галузями судово-експертного знання.
4. Біологічними галузями судово-експертного знання.
5. Медичними галузями судово-експертного знання.
6. Психіатричними галузями судово-експертного знання.
7. Психологічними галузями судово-експертного знання [9].

Отже, судова експертологія безпосередньо не включає до свого предмета і системи науки спеціальні судово-експертні галузі знань і відповідну їм судово-експертну практику, проте розробляє загально-методологічні засади такої діяльності, адаптовані до теорії і практики конкретних видів судових експертиз.

Завдання загальної теорії судової експертизи (експертології) є аналогічними завданням криміналістики [3]. Їх можна поділити на загальні, окремі (спеціальні) і конкретні.

1. Загальне завдання – це створення наукової бази з метою функціонування і розвитку галузі використання спеціальних знань в експертизі для потреб судочинства, сприяння боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями, вирішення цивільно-правових спорів.

2. Окремі (спеціальні) завдання – це:

- вивчення закономірностей формування і розвитку конкретних видів судових експертиз, розширення їх можливостей;
- розроблення і вдосконалення експертних технологій, засобів, методів і методик;

– формування наукових основ нових видів і родів судових експертиз у зв'язку з появою нових об'єктів (комп'ютерна, мистецтвознавча тощо);

- розроблення експертних заходів попередження злочинів;
- розроблення програмного забезпечення автоматизованого робочого місця (АРМ) експерта різних видів;
- вивчення і впровадження передового експертного досвіду;
- прогнозування процесів експертної практичної діяльності і завдань наукових досліджень.

3. Конкретні завдання – це завдання «сьогодення», які ставить перед наукою експертологією практика з метою задоволення тих потреб, що виникли.

Т. В. Авер'янова виокремлює поряд із завданнями загальної теорії судової експертології завдання практичної діяльності як однієї зі сфер людської діяльності, а також завдання експертних досліджень [7, с. 162].

До завдань практичної експертної діяльності вона відносить:

- систематичне підвищення експертної компетенції, вдосконалення професійної майстерності;
- напрями підвищення конкретності експертних висновків;
- оптимізація форми і змісту експертних висновків;
- створення програм з різних родів і видів експертиз;
- оволодіння експертними основами комп'ютерної техніки (персональних комп'ютерів);
- каталогізація і паспортизація експертних методик і створення банків експертної вихідної інформації (колекції, зразки);
- створення необхідної інформаційної і правової бази з метою реалізації результатів експертної профілактики.

Класифікація експертних завдань у судовій експертології теж не є безспірною. Різні вчені пропонують свою класифікацію. Так, А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська (1979) пропонували поділяти завдання на класифікаційні, ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні. А. І. Рудиченко (1981) на ідентифікаційні, діагностичні класифікаційні, діагностичні дослідження стану [13]. Ю. Г. Корухов (1984) – на класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні [4]. Т. В. Толстухина (1999) – на ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, реституційні, прогностичні, ретроспективні (останні характерні для судово-слідчих дій, де необхідна допомога експерта чи спеціаліста, тому вони тільки приєднуються до експертних) [12]. Р. С. Белкін і Т. В. Авер'янова (2001) – на ідентифікаційні і діагностичні [3]. Автори монографії «Основи судової експертизи» поділяють діагностичні завдання на класифікаційно-діагностичні, власне діагностичні, обстановочні, причинно-динамічні. Ці автори пропонують поділити експертні завдання на кінцеві (кінцева мета дослідження), проміжні та допоміжні [12].

Вважаємо, що і така класифікація має право на існування, оскільки відповідає етапам процесу експертного дослідження і його меті.

Перелік посилань

1. *Потапов С. М.* Принципы криминалистической идентификации // Сов. государство и право. Москва, 1940. № 1.
2. *Шляхов А. Р.* Судебная экспертиза: организация и проведение. Москва, 1979.
3. *Бычкова С. В.* Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе. Алма-Ата, 1994.
4. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики. Москва, 2001.
5. *Корухов Ю. Г.* Основы судебной экспертизы. Москва, 1998. Ч. 1: Общая теория.
6. *Сегай М. Л.* Судова експертологія – наука про судовоекспертну діяльність // Вісник АПН. 2003. № 2–3.
7. *Штоф В. А.* Введение в методологию научного познания.
8. *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза: курс общей теории и практики судебной экспертизы. Москва, 2008.
9. *Буринский Е. Ф.* Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. Санкт-Петербург, 1903.
10. *Сегай М. Я., Стринжа В. К.* Типология экспертных задач: методологические аспекты // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1988. Вып. 37.
11. *Грановский Г. Л.* Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Реф. науч. сообщ. на теоретич. семинаре – криминалистические чтения. Москва, 1977. Вып. 16.
12. *Сегай М. Я., Стринжа В. К.* Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). Киев, 1997.
13. *Толстухина Т. В.* Современные тенденции развития судебной экспертизы на основе информационных технологий : автореф. дисс. ... д.ю.н. Москва, 1999.
14. *Рудниченко А. И.* Классификация и структура решения диагностических экспертных задач, их место в системе задач судебной экспертизы // Теоретические вопросы судебной экспертизы: сб. науч. трудов.
15. *Основы судебной экспертизы.* Москва, 1983. Ч. 1: Общая теория. С. 70–86.

ПОНЯТИЕ И МЕСТО ОБЩЕЙ ТЕОРИИ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Н. И. Клименко

В статье рассматриваются понятия общей теории судебной экспертологии, условия, способствовавшие ее созданию, место судебной экспертологии в системе юридических наук, объем ее предмета, вопросы взаимодействия и взаимоотношений науки криминалистики и судебной экспертологии. Определены формы использования норм международного

права в регулюванні отношений в области експертизы, их совершенствование. Приводится система и структура общей теории экспертологии и ее задачи.

THE CONCEPT AND PLACE OF THE GENERAL THEORY OF FORENSIC EXPERTOLOGY IN THE SYSTEM OF LEGAL SCIENCES

N. Klymenko

The article deals with the concepts of the general theory of forensic expertology, the conditions that contributed to its creation, the place of forensic expertology in the system of legal sciences, the scope of its subject, the question of interaction and relationship science criminology and forensic expertology. The forms of using the norms of international law in the regulation of relations in the field of expertise, their improvement are determined as well. The system and structure of the general theory of expertology and its task are presented.

УДК 343.985

В. П. Корж
доктор юридичних наук, професор

Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Проведено науковий аналіз об'єктів криміналістичного вивчення, розглянуто дискусійні питання щодо обмеження сфери криміналістики, концепцію збільшення кількості розділів науки криміналістики, удосконалення її системи.

Ключові слова: *криміналістика, об'єкти, система, методика, розслідування, правопорушення.*

Сучасному розвитку науки криміналістики сприяють праці відомих криміналістів минулих століть та наших сучасників: Г. Гросса, А. Бертільйона, Р. Рейсса, Е. Локара, Є. Ф. Буринського, В. І. Громова, С. М. Потапова, М. В. Терзієва, Р. С. Белкіна, О. М. Василева, А. І. Вінберга, Г. Л. Грановського, Л. Ю. Ароцкера, В. Я. Колдина, В. П. Колмакова, О. Н. Колесніченко, І. Ф. Крилова, В. К. Лисиченка, Г. А. Матусовського, С. П. Мітрічева, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, М. А. Селіванова, Б. М. Шавера, О. О. Ейсмана, М. П. Яблокова та інших. Питання про предмет, систему та методи науки криміналістики були і є темою широких дискусій, окремих наукових досліджень. Так, ще у 1893 році Г. Гросс, у своїй роботі «Керівництво для судових слідчих як система